

KOLDO MITXELENA ELISSALT (1915-1987)

Bilbon, 1987, XII-18

1987ko Urriaren 11n zabaltzen da berria, berri latza: ustegabea eta ia supituki hil zaigula Mitxelena (G.B.). Albiste honek beronek bazterretan altzarazi duen oihartzunak aditzera eman du —erarik adieragarrienean eman ere— Mitxele-
nak euskal kulturaren munduan duen izenaz eta balioaz guztiok jabetzen ginela.

Hemen ezin dugu egin azalpen labur eta trinko bat baizik. *Egan* aldizkaria Koldori eskainitako zenbaki berezi bat prestatzen ari da. Eta hor dira, bestalde, Eugenio Ibarzabalek (1) eta Martin Ugaldek (2), duela zenbait urte, argitaratutako liburuak. Aipagarri dira, baita ere, Haritschelhar adiskideak Bordeleko Unibertsitatean 1982. urtean egindako hitzaldia (3) eta Antonio Tovar jaunak Ossian Saria Koldori eman zitzaionean eginikakoa (4).

Koldo Errenterian jaio zen. Haren familia, ekonomi aldetik, ez zen, dirudie-
nez, lasaiegi bizi. Aita saskigilea zen. Ama, berriz, jatorriz, Iparraldekoa. Pobrea izanik ere, orduan “bachillerato elemental” deitzen zena Donostiako Institutuan egin ahal izan zuen Koldok.

Berberak aitortu duenez, haur eta gazte denboran, erabat uzkur eta lotsati zen; gero, berriz, adinarekin eta hartutako masailekoekin beldurra eta lotsa, bi-biak galdu omen zituen (5).

21 urte zituelarik, gerra lehertu zen, Espainiako gerra zibila. Koldo gudari joaten da. Legutianoko erasoan, Bizkaiko kanpainan etab. parte hartzen du. Santander aldean preso hartzen dute. Kartzela ezagutzen du, kartzela luzea: 6 urte. 1943an kartzelatik irteten eta Madrilen lanean hasten da; baina handik hiru urtetara berriro sartzen dute kartzelan: oraingoan 16 hilabeterako. 1947an askatua izan zen.

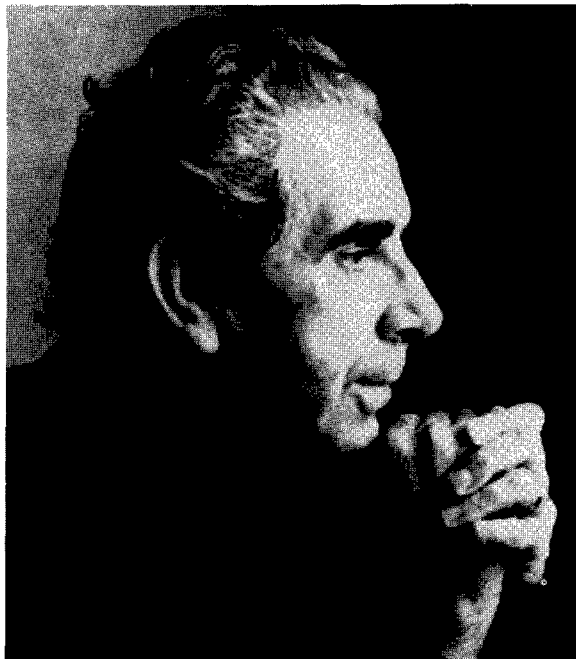
(1) EUGENIO IBARZABAL: *Koldo Mitxelena*, Erein, San Sebastián, 1977.

(2) MARTIN DE UGALDE: *Hablando con los vascos*, Editorial Ariel, Barcelona, 1974.

(3) Université de Bordeaux III. Allocutions prononcées le 15 Juin 1982 dans l'Amphithéâtre Renouard.

(4) Gasteizen 1983.eko Otsailean izan zen.

(5) IBARZABAL, o. cit., 20. orr.

Esan behar da kartzelako urteak ez zituela alferretan igaro: ikasketak egiteko baliotsuak gertatu zitzaizkiola, alegia (6).

Libre irten zenean, bizimodua irabazteko, klaseak ematen zituen Donostia edo Donostia inguruan.

1949an Matilde Martínez de Ilarduya arabar andrearekin ezkontzen da. 1951.ean Clásicas-etan Lizentziatura lortzen du.

Euskaltzaindiari dagokion aldetik, 1950ean urgazle eta 1953an euskaltzain oso izendatua izan zen (7). Sarrera-hitzaldia, ordea, handik 8 urtera egin zuen, 1961ean. Errenterian izan zen. Hitzaldi-gaia: "Euskal iztegegilleak XVII-XVIIIgarren mendeetan". Neronek egin nion ongi-etorritzko erantzuna (8). Urte batzuk lehe-

---

(6) Emilio Alarcos Llorach-ek Abenduaren leian ABCn egindako artikuluan ("Responso en soledad por Luis Michelena") Francisco Jordá-ren izena dakar historia-aurreko gauzetan jakintsu eta Koldoren kartzela-lagun bezala.

(7) Egia esan, batzar-agirietan ez dut aurkitu izendapenaren berri. 1953-V-29ko batzarrean euskaltzain oso da jadanik. Ikus "Euskaltzaindiaren Batzar-Agiriak 1949-1964" **Euskera**-ren bir-argitalpenean (1937-1953), 28. orr.

(8) Ikus **Euskera** (1961), 5-29.

nago, 1957an, eta Leitzan, Orixe Euskaltzaindian sartzean, Koldok egin zion erantzuna, euskal azentuaz, hain zuzen (9).

Mitxelena Euskaltzaindian sartu zenean Inazio M.ª Etxaide zen euskaltzainburu. Akademiaren egoera ez zen normala. Batzarreetara euskaltzain guti etortzen zen; batzuk, exilioan zeudelako, ez zuten etortzerik. Egoera hura erremedia-tzen laguntzeko, pentsatu zen Arautegi eta Barne-Erregelak berritu eta beroietan aldakuntza batzuk egitea. Arautegi eta Barne-Erregelaren berriztapen hori 1954ean egin zen eta horretan Koldok parte handia hartu zuen. Aldaketarik nabarmenena, berriz, honako hau izan zen: euskaltzainen kopurua 12tik 18ra igotzea eta etortzerik ez zutenen ordezkokoak izendatu ahal izatea. Horrela, ordezkoko gisa, izendatuak izan ziren bai Arrue eta bai Lojendio ere.

1956an egiten da Euskaltzaindiaren gerra ondoko lehen Kongresoa Arantzazun eta Koldo han izan zen.

1958an egiten da beste bat Bilbon eta bertan Mitxelenak txosten bat aurkeztu du: "Euskal-itzak zein diren". Horren ondorioz, hurrengo urtean, 1959an, aterako da Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz (10). Mitxelenak bultzatutako gauza izan zen hura. Berak ikusten zuen Hegoaldeko euskal literaturan zegoen nahaspila gainditzeko, behar-beharrezko zela oinarritzko puntu hau argitzea, eta hala egin zuen Euskaltzaindiak. Erabaki honen arabera euskal hitzak dira euskararen sustrai sendoak dituzten guztiak, nondiknahi heldu direlarik, bestalde.

Agiri hura orduan halako mukertasun batekin hartu bazen ere —eta nik bezain ongi edo hobeki daki hori Alfontso—, gero, urteen joanean, beste puntako joerak azaldu zirenean, Koldo berdin agertu zen horien aurka. Berak gogoz aitortzen zuen gure hizkuntzak mailegu berriak hartzeko duen eskubidea eta bai premia ere; baina behar ez denean zabarkeria hutsez beti erdara jakin batera, hots, gaztelaniara, jotzea, hori ez zuen onartzen. Hori, Mitxelenaren ustez, euskara kolonialismo baten pean jartzea zen. Hizkuntzek, eta bereziki hizkuntza ttipiek, beren nortasuna zaindu behar dute.

Baina, guztiok dakiten bezala, Mitxelenaren izena euskara batuaren ekintzari gelditu da lotua. Zalantza gabe, ekintza edo oldar honek arnasberri ekarri dio euskarari. Mitxelenak bazekien alde aurretik ekintza honek sesioak eta iskanbilak sortuko zituela, baina zilegi ote zen sesio batzuen beldurrez egin behar zena egin gabe uztea?

Jakina denez, 1968an, eta Arantzazun, aurkeztu zuen euskara batuaren aurre-asmoa (11). Hurrengo urteetan lan guztiz emankorra egingo du Aditzaren batasunean, Herri-izendegiarenean, etab.

(9) Ikus **Euskera** (1958), 29-44.

(10) Ikus **Euskera** (1959), 216.

(11) Ikus **Euskera** (1968), 203-219; IBARZABAL, o. cit., 169.

Handik hamar urtera, 1978an, Bergaran egiten du Kongresoa Euskaltzaindiak Arantzazuko Agiria birresteko. Han ere parte hartzen du Mitxelenak (12). Eta parte hartzen du, noski, hurrengo urteetako erabakietan: “H” letraren erabilerarako erregela zehatzak ematerakoan (13), Erakusle edo demostratibo batuak aukeztatzen (14), bustidurei buruzko erabakian (15), etab.

Deklinabide kontuan, Mitxelenak deklinabide mugagabeari Hegoaldean ematen zitzaion baino kasu gehiago emateko eskatzen zuen; “-a” bukaera duten hitzetan “-a” hori mantentzeko; kasu instrumentalari (-z letraz adierazten denari) erabileran sarrera gehiago eman zekiola, etab.

Euskal Herriko Hizkuntz-Atlasa, horra Mitxelenaren beste amets zahar bat, gaur zoriean martxan dena. Neurri batean berak abiarazi zuen. Besteak beste, beraren aholkuz, 1981ean ikastaro bat antolatu zuen Euskaltzaindiak Deban, irakasleak kanpotik ekarriz, langile gazteak bilketa-lanetarako presta zitezen amoreagatik.

Eta, azkenik, hor dago *Orotariko Euskal Hiztegia*. Beronen egilea obra handi hau kaleratzen hasi behar zenean joan bazaigu ere, luzarora begira, berau izango da Koldori osperik gehiena emango diona, nik uste. Euskaltzaindiaren aginduz egindako lana da, gainera. Berrogetamargarreneko hamarkadan eman zion Euskaltzaindiak Koldori agindu hau, baina orduan gu guztiok gogoan geneukana zerbait apalagoa zen, hots, Azkueren hiztegia zuzendua, osatua eta gaurkotua ematea. Eta zinez, hori da funtsean, nahi baduzue, oraingo hau ere, baina, jakina, lehengoaren luze-laburrak eta zabalak izugarri haunditu dira; hain haunditu, non atera zaion obra guztiz berria eta bestelakoa baita.

Ez dugu pentsatu behar, halere, hiztegi honekin dena eginik dagoela. Hiztegi historikoa da hau; lehengo hitzena batez ere, eta, jakina, azken orduko hitzena ere egin beharko da. Ez da arau emailea, eta hori ere ezin bestekoa dugu. Orduan zertarako da Hiztegi handi hau, hamar tomo guttinaz beteko duen Hiztegi hau? Euskaraz erabili izan diren hitz guztiei buruz zehatzak eta testigantzak jakiteko. Ez da guti. Nolanahi ere, hemendik behar zen hasi, eta hori bildua eta bideratua utzi digu Koldok. Eskerrak berari.

Linguistika arloan lehen mailatako jakintsutzat aitortua zen Mitxelena, bai erresuman eta bai atzerrian ere. Donostiako “Seminario de Filología Vasca Julio de Urquijo”ren sortzaileetarikoa izan zen (16).

---

(12) “Arantzazutik Bergarara”, **Euskera** (1978), 467-477.

(13) Ikus **Euskera** (1979), 659-695.

(14) Ikus **Euskera** (1979), 629.

(15) “Kontsonante busti-palatalen grafiaz Euskaltzaindiaren Agiria”, **Euskera** (1979), 91-92.

(16) IBARZABAL, o cit., 154 orr.

Baina oroz gain Mitxelenak Unibertsitatea zuen bere bokazio. Nahitaezko dut, bada, hitzerdi bat bederen berak maiteen zuen alderdiaz esatea. Euskal Herriari Unibertsitate publiko bat ez egonaren mina eta arantzea zekarren beti bihotzean kokatua. Azkenean amets hori ere ikusi du egia bihurturik —beste amets asko bezala, adibidez, Estatutua—. Unibertsitate-mailako irakaskuntzari eskaini zion bere biziaren parterrik onena: Donostiako EUTGn, Salamancan, Parisen eta azkenik Euskal Herriko Unibertsitatearen sorreran; nahiz eta Salamancan oso ondo kokaturik egon, dena utzi eta hemengoari bere lehen urratsetan, urrats zailetan, laguntzera etorri zen. Eta beti zegoen gertu orientabide-eske zetozkionei laguntzeko. Euskal Herriko Unibertsitateak ere, Koldoren merezimenduak aintzat harturik, omenaldi ospetsua egin zion jubilatutako zenean (1984-8-5).

Euskaltzaindian, berriz, *Iker* Sailburu genuen Koldo eta Hiztegi Batzordeburu ere bai. Denok aho batez aitortzen genuen haren maisutza, eta auzi zail eta korapilatsuetan berarengana jotzen genuen. Gaineratu behar dut lehenago, Lojendoren garaian, hots 1963an, Idazkari, edo orduan esaten zen bezala, Zadorlari izan zela.

Ez noa Mitxelenaren liburu, artikulua eta liburuei buruzko txostenen zerrenda ematera, luzea baita eta, gainera, puntuz-puntu *Symbolae* delakoan eginik baitago. Hamar folio bi zutabetan betetzen ditu bibliografia honek *Symbolae* bilduma horren aurrengo tomoaren hasieran (17). Bakarrik aipatuko dut, aipatu bakarrik gure literaturan izan duen oihartzunagatik, berrogeitamar eta hirurogeiko hamarkadetan *Egan* aldizkarian egin zuen lana. Euskarazko gauzarik doi-doi agertzen zen garaian, hor aritu ziren Guatemalako *Euzko Gogoa* eta Donostiako *Egan* elkarren lehian. Mitxelenaren artikuluek arrakasta handia zuten beren idaztankera arina eta bihurri antzekoagatik; zer esan nahi zuen ulertzeko, esaldi asko bizpahiru bider irakurri behar izaten bazenituen ere. Kritikari bezala zorrotza zen. Patxi Altunak orduko eta geroagoko artikulua eta liburuen txosten batzuekin 1972an, guztiok ezagutzen dugun antologia moduko bat agertu zuen (18).

“Doctor honoris causa” zen Mitxelena Bordeleko eta Barcelonako Unibertsitateen izendapenez. Sari eta ohorezko domina asko jaso zituen: Ossian saria, Alfonso errege jakintsuarena, Menéndez Pidal ikerketarena, Eusko Jaurlaritzak jarritako euskal letrena, etab. Real Academia Españolan urgazle zen.

Egungo egunean euskarak dituen bihurtune eta arazo latzetarako so egile eta gidari bat behar zuen; gidari zolia bezain jakintsua, eta Mitxelena baitan hartakoa aurkitu du.

Fr. Luis Villasante

---

(17) “Bibliografía de Luis Mitxelena” in *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario oblatae*, 1985; Pars Prior, 9-19 orr. Obra hau azaldu ondoren argitaratu dira, baita ere, *Lengua e Historia* (col. Parainfo); *Palabras y Textos* eta, azkenik, Editorial Noguer-ek agertutako eta lankide askoren artean eginiko *El País Vasco* liburuan euskal literaturaren historiari buruzko lana, Mitxelenak egina.

(18) *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak*, Etor, Mensajero, Bilbao 1972.